

Hauser Arnold

AZ ANYAGVÁLASZTÁS SZOCIOLÓGIÁJÁHOZ¹

A filmprodukciónak legnagyobb sikerét annak a felismerésnek köszönheti, hogy a kispolgár lelke a lélektani középpont, ahol a tömegek találkoznak. A kispolgár szociálpszichológiai kategóriájának terjedelme persze jóval nagyobb, mint a közepreteg osztályfogalmáé, hiszen magába foglalja a felülről leforgácsolókat is,

¹ Eredetileg: Zur Soziologie der Stoffwahl. *Der Wiener Film*, 1937. június 1. 2. Közreadja Zuh Deodáth, szerkesztette Markója Csilla, Bardoly István. A szöveg elején ez a megjegyzés szerepel: „A következőkben Dr. Hauser Arnold *A film szociológiájáról* című referátumának egyik legérdekesebb fejezetét közöljük, ahogyan arról az elmúlt héten már röviden beszámoltunk [- a szerk.]”. A kézirat meghívójának másolatáért köszönettel tartozunk Kókai Károlynak, aki a meghívó szövegére felhívta a figyelmet. A szöveg nagy valószínűséggel 1937. május 19-én hangzott el, amikor az Osztrák Filmbarátok Egyesülete (OFE) (eredetileg: *Gesellschaft der Filmfreunde Österreichs*) egyik nyilvános vetítése is zajlott. Mivel ezekről az eseményekről nem maradt fent jegyzőkönyv, újsághírekre vagyunk utalva. Május 19–20-án a OFE olasz filmvetítést szervezett, ahol két, a Velencei film-biennálén (V. Esposizione Internationale d'Arte Cinematografica) bemutatott filmet (egy játék és egy dokumentumfilmet) vetítettek német feliratokkal. Lásd ehhez: *Neue Freie Presse*, 1937. május 19. 10., és 1937. május 20. 10. Hauser szövege azonban nem itt hangzott el, hanem – egy Hauser hagyatékából korábban előkerült meghívó szerint – Bécs első kerületében, a Rotenturmstraße 13-ban (ld. a mellékletet), szűk körben a Történeti-Szociológiai Munkaközösség (*Historisch-Soziologische Arbeitsgemeinschaft*) negyvenharmadik ülésén. Hogy az előadást biztosan május 19-én tartotta, azt két beszámolóból is tudjuk. A *Wiener Film* 1937. május 25-i számában írja: „Múlt szerdán [az előző hét szerdája 1937. május 19-re esett – megj. ZD.] Dr. Hauser Arnold egy Történeti-Szociológiai Munkaközösség keretében tartott nagyszabású előadást »A film szociológiájáról.«” (2.) Az említett pársoros híradás végén a lap újságírója beharangozta, hogy a következő számban részleteket közölnek majd ebből az előadásból, amely a következő témákat érintette: „a filmalkotó közösség, a mozikközösség, az anyagválasztás szociológiája és a film formaprincípiumainak szociológiája.” (uo.) Ha ennek az összefoglalásnak hihetünk, akkor Hauser „nagyszabású” előadása legalább négyszer terjedelmesebb lehetett, mint az itt olvasható kivonat. A *Neue Freie Presse* is tudósított az előadásról (Gemeinschaftsproduktion im Atelier. – 1927. május 26. 11.). A beszámoló két fontos gondolatát érdemes kiemelni. Az egyik, hogy a film a közösségi művészettermelés középkori formáira, így például az építőpáholy (Bauhütte, Bauloge) köré csoportosuló alkotó közösségekre hasonlít. A másik, hogy ennek a párhuzamnak az alapját egy szociológiai szempont nyomán érthetjük meg: bár a film téma-választásait tekintve főleg a kispolgári réteg igényeinek felel meg, közönségének társadalmi összetétele még részben kialakulatlan. A film még annyira fiatal művészet, hogy bizonyos sajátosságainak rögzíthetlensége nem csak egyetlen beavatott vagy annak történetét jól ismerő réteg igényeit elégítheti ki. A filmet alkotó kollektíva és a *Bauhütte* alkotóközössége közötti párhuzamról Hauser később *A művészet és*

vagyis azokat, akik mivel a lét nem kényszeríti őket küzdelemre, a „szellemi” kikapcsolódás érdekében fenntartás nélkül csatlakoznak a középréteghez.²

A MAGÁNTITKÁRNŐ

A kispolgári életideál bemutatásának feladatát a filmprodukciónak a legparadigmatikusabban a „magántitkárnő” elgondolkodtató alakján keresztül sikerült teljesítenie. Ezt az alakot odaadóbban követte, tanulmányozta és másolta, mint a világirodalom bármely alkotását. Az eddig készült filmek kilenc tizede ezt a témakört variálja. Ezek vezérmotívuma a szerelem, mint a rendi- és osztályellentétek legyőzője. Szereplőik legyenek vezérigazgatók vagy iparmagnások, milliomosok vagy hercegek fiai, kis gépirónókat, bolti elárúsítókat, ápolónókat vesznek feleségül csak azért, mert ezek a leányok fűtyölnek milliókra, és a világ minden pénzének kedvéért sem hagyják majd magukat elcsábítani. Olykor a nemek szerepet cserélnek és az orosz nagyhercegnő megy férjhez a fess szobapincérhez, vagy valamelyik banánköz-társaság örökösnoje az alhadnagyhoz. Az efféle történetek megnyugtatóan hatnak, hiszen azt mutatják, hogy bár a céltábla közepét nem találtuk el, de azért a nyereség mégis a markunkat ütötte.

A VAMP

A titkárnő ártatlan szerelme után a filmben egy másféle kap helyet: a vamp és áldozatainak bűnös, hírhedt története. A hatalmas, vad szenvedély a maga kiszámíthatatlanságával kívül esik a polgári világ határain, mivel a polgárság gazdasági racionalizmusa nem enged teret a folyton felmerülő meglepetéseknek. Így pedig a burzsoának érzelmi életéből száműznie kell mindazt, ami a kiszámított

irodalom társadalomtörténete. (Ford. Nyilas Vera, Széll Jenő. 2. kiad. Budapest, 1980.) film-fejezetében is írt, nagyjából hasonló értelemben. Ld.: II.: 428. („Magának az együttműködési tendencián alapuló művészi produkciónak a ténye ugyanis olyan integrálódási tendenciát mutat, amelyre, ha eltekintünk a színháztól, ahol a műalkotás reprodukciójáról nem pedig produkciójáról van szó – a középkor, közlebről: az építőpáholyok óta nem volt példa.”). Az építőpáholy-allegóriához ld. még e kötet bevezetőjét.

² Az első bekezdés német változata majdnem szóazonos *A művészet és az irodalom társadalomtörténete* utolsó (film-) fejezetének egyik passzusával. Vagyis nagyon valószínű, hogy Hauser ezt a részletet egyszerűen átemelte az először 14 évvel később megjelent szövegbe. Az 1951-es szöveg magyar fordítása így hangzik: „A filmprodukciónak legnagyobb sikerét annak a felismerésnek köszönheti, hogy a kispolgár lelki világa az a lélektani középpont, amelyben a tömegek találkoznak. Ennek az emberfajnak a társadalomlélektani határai sokkal szélesebbek, mint a középosztály tisztán szociológiai határai; fölöleli mindazokat a fentről és alulról levált – tehát nagyon számottevő – elemeket, amelyek mindenütt, ahol az élet nem kényszeríti őket közvetlen harcra, tehát mindenekelőtt szórakozásukban, fenntartás nélkül csatlakoznak a középrétegekhez.” Hauser 1980. i. m. II.: 433–434. Úgy tűnik tehát, hogy az itt részleteiben reprodukált 1937-es bécsi előadás több gondolata megjelent, vagy éppen azonos formában át is került Hauser első jelentős könyvébe. Erről ld. még jelen válogatás bevezetőjét.

felemelkedés életcélját megghiúsíthatná. Ő csak a mértéktelenség, az uralhatatlanság és a rendetlenség veszélyeit kívánja hatástalanítani azzal, hogy patologikusnak nyilvánítja azokat; de a nyugtalanság okozóit legalábbis szellemi koporsóba kívánja zárni. Ez a szociálpszichológiai alapja annak, hogy a nagykapitalista polgárság művészetében mindaz, ami elementáris, démonikus, irracionális többé vagy kevésbé patologikus vonásokat mutat.

A BŰNÖZŐ MINT HŐS

A burzsoá fantáziájában a patologikus és a bűnügyi szomszédos területek, rém- és vágyálmai egymással érintkeznek. Ezért történhet meg az, hogy a detektív-, bűnügyi- és gengszterfilmekben a polgári jogrend elleni merénylők nem egyszerű bűnözők, hanem heroikus vonásokat is kölcsönöz nekik, idealizálja és romantizálja őket. Vagy mindezt talán csak azért teszi, hogy – Balázs Béla gondolatával élve³ – még jobban kidomborítsa ezen filmek igazi hőse, a polgári jogrend védelmezője, a detektív szerepét? A bűnügyek csábítása, a polgári lét veszélyeztetője a teljes újabb irodalmon keresztül húzódik. A modern kapitalizmus polgárát mélységesen vonzza mindaz, ami a rendőrökhez, államügyészekhez, tárgyalótermekhez kapcsolódik; mintha valami felelősségtudat nyomná a vállait. Ez valószínűleg annak a sokknak tudható be, hogy belátta: a 18. század fenséges gondolata, szabadság és egyenlőség azonossága nem áll fenn, sőt e két nagy forradalmi eszme még ki is zárja egymást. Önmagát büntetendő saját magát viszi a törvény elé. Rélmáiban az kínozza, ami a legborzalmasabb: hogy a törvénnyel kerül konfliktusba. Vágyakozásaival pedig a legcsábítóbb dolgot fontolgatja: hogy megszökjön a polgári világ javítóintézetéből és megszabaduljon a felelősségtől. Mindenütt uralhatatlan zavarba kerül. Semmi sem jellemez azonban jobban egy történelmi kort vagy egy embertípust, mint az, hogy mit ért a morális létét veszélyeztető káosz alatt. A 19. század polgársága számára a legalitáson túl minden egy sötét, félelmetes szakadékba omlik, amelyben már semmit sem lehet egymástól megkülönböztetni. Legalitásnak és illegalitásnak hívják azt a két nagy szellemi féltekét, amelyek a keresztény középkor számára a dogma és az eretnység voltak.

³ Balázs, Béla: *Der Geist des Films*. [1930] Frankfurt, 2001. 153–154. [Der Detektiv]. Magyarul: *A látható ember / A film szelleme*. Ford. Berkes Ildikó. Budapest, 1984. 279–280. Az adott rövid fejezet hosszan idézi *A látható embert* (1924) és így folytonosságot is teremt azzal. Ld. magyarul: Balázs 1984. i. m. 108.: „A polgár szemében a világrend és a jogrend egyet jelent. A világrendet pedig a rendőr jelképezi és képviseli [...]. Mert a rendőrkordon számára az élet végső határát jelenti, azon túl már a titokzatos, csodálatos kaland, a romantika kezdődik”. Az itt közölt szövegben Hauser minden kritikai megjegyzés nélkül tér el Balázs álláspontjától, aki a kispolgárét következetesen olyan osztályként jellemzi, amely nem képes arra, hogy saját osztályérdekének tudatára ébredjen. Ld. még ehhez: Balázs 2001. i. m. 149. – magyarul: Balázs 1984. i. m. 275.: „A kispolgárnak nincsen osztályöntudata. Nem utasít vissza mindent, ami nem kedvez gazdasági és társadalmi érdekeinek. A kispolgári osztály azonban mindenekelőtt azért a kapitalista filmgyártás legkedvezőbb «piaca», mert mentalitása nem osztálymentalitás.”

HISTORISCH-SOZIOLOGISCHE ARBEITSGEMEINSCHAFT

Wien I., Grünangergasse 2/17. R 34-4-64.

E i n l a d u n g

zur dreiundvierzigsten Zusammenkunft.

(Der Pfingstfeiertage wegen ausnahmsweise)

M i t t w o c h , d e n 1 9 . M a i 1 9 3 7 :

Vortrag des Herrn DR ARNOLD H A U S E R :

Z U R S O Z I O L O G I E D E S F I L M S

1. Das filmschaffende Kollektiv.
2. Das Kinopublikum.
3. Die Soziologie der Stoffwahl.
Die Soziologie der Formprinzipien des Films.

Anschließend Wechselrede.
-----ORT DER ZUSAMMENKUNFT: Vortragssaal des Juridisch-Politischen Lesevereins
I., Rotenturmstrasse 13 (I.Stock rechts) U 28-C-65.Die Teilnehmer werden gebeten, sich möglichst zwischen 1/2 8 und 1/2 9 Uhr
abends einzufinden, damit wirklich p ü n k t l i c h u m 1/2 9 U h r
begonnen werden kann .Nächste Zusammenkunft:

M o n t a g , d e n 31. M a i 1937:

Vortrag des Herrn Universitätsprofessors DR WILHELM W I N K L E R ,
Vorstand des Instituts für Statistik der Minderheitsvölker
an der Universität Wien.

~~~~~
 Vervielfältigung, Verlag und für den Inhalt verantwortlich:
 Dr Georg Fleischer, Wien I., Grünangergasse 2.

Hauser eredeti előadásának meghívója. Gépirat.

© Hauser Arnold örökösei © Kókai Károly

A HASONMÁS

A bűnügyi filmhez pszichológiailag nagyon közel áll, vagy gyakran - mint John Ford nagyszerű filmje, *Az egész város erről beszél*¹⁴ esetében - ezzel össze is keveredik a hasonmás-filmek szociológiailag határozottan elgondolkodtató kategóriája,

amely ugyanúgy érintkezik azzal is, ami patalogikus. A 19. század polgára hasonmásában objektíválja saját első félelmét: az uralhatatlant, a bűnözőt és a zsenit, a romboló ösztönöket és a romboló tehetséget, amelyek nem akarnak illeszkedni racionalizált életvezetéséhez. A hasonmásprobléma igazi értelme, vagyis a jó polgár által titokban folytatott kettős élet, talán nem jut tökéletes kifejezéshez mindezekben a filmekben, de a legtöbbjükben, így az említett Ford-alkotásban is, összetéveszthetetlen módon van jelen. Ez a bátor, szorgalmas kis alkalmazott, aki a vakmerő gengszter arcát viseli, miért ne lehetne maga a bűnöző? És a bűnözőben nem szunnyad-e egy törekvő polgár? Az az örömtelen pedantéria, amellyel „szakmáját” műveli, nem hagy kétséget a válasz felől. De ki viseli az álarcot? Az önismeret és az önítélet mily magas foka szükségeltetett ahhoz, hogy a polgárság megalkossa a hasonmás-problematikát! Csak egy olyan osztály, amely önmaga számára is problematikusává vált, lehet képes arra, hogy tudatában legyen a maga kettős ábrázatának. Korábban egyetlen rend vagy osztály sem volt képes arra, hogy saját hajánál fogva húzza ki magát a mocsárból.⁵

Zuh Deodáth fordítása

---

⁴ *The Whole Town's Talking* (1935). A nagyon termékeny rendező, John Ford filmjének főhőse egy szelíd hivatalnok, akit összetévesztenek a város legkeresettebb bűnözőjével, aki ezt a hasonlóságot gátlástalanul ki is használja.

⁵ Hauser később is gyakran használja a Münchhausen-allegóriát a polgárság osztálytudatának jellemzésére. Ld. például: *Propaganda, Ideology and Art. Aspects of History and Class Consciousness*. Ed. István Mészáros. London, 1971. 128-151., idézet: 136.: „Félreérténénk Engelist, ha a »realizmus diadalának« fogalmát például úgy értelmeznénk, hogy Balzacnak azt a képességet tulajdonítja, hogy saját copfjánál fogva húzza ki magát a mocsárból.” Illetve: Hauser Arnold: *A művészet szociológiája*. Ford. Görög Livia. Budapest, 1982. 268.: „Aki úgy értelmezi az Engels-féle »realizmus diadalát«, hogy azt képzelet: Balzac saját hajánál fogva húzta ki magát a mocsárból, nagyon téved; Engels csupán arra utalt, hogy Balzac mint vérbeli művész, képes volt egy nem a testére szabott ideológiától egy másikhoz eljutni, amelyik jobban megfelelt valóságos társadalmi helyzetének és a kor viszonyainak.”